

3/25276(50)+
B

ISSN 0130 — 8068

ПОЛЫМЯ

1/2015

Аповесць-казка Васіля
Гігевіча «Агамізацыя»

Вершы Васіля Зуёнка

Падвядзенне вынікаў
акцыі «Топ-10
любімых твораў
беларускай класікі»

Лісты
да Івана Шамякіна

ПОЛЫМЯ

ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКІ
І ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНЫ ЧАСОПІС

1 (1021)

СТУДЗЕНЬ

Выдаецца
са снежня 1922 года

ЗМЕСТ

- 3 Васіль ГІГЕВІЧ. Атамізацыя. *Аповесць-казка.*
- 58 Васіль ЗУЁНАК. Не ўсё пагасла безнадзейна. *Вершы.*
- 66 Ганна НАВАСЕЛЬЦАВА. Лесавік, вадзянік, палявік. *Міфалагічны трыціх.*
- 81 Ганад ЧАРКАЗЯН. Куды дарога прывядзе? *Вершы.*
- 85 Тамара БУНТА. Табе падалося. *Апавяданне.*
- 96 Станіслаў ВАЛОДЗЬКА. Чужыны зоркам не сурочыць. *Вершы.*
- ГАЛАСЫ СВЕТУ**
- 98 Калмыкія і Беларусь — два сусветы Міхаіла Хонінава. *Гутарыў Павел Альсовы.*
- 105 Міхаіл ХОНИНАУ. На беразе Ухлясці. *Апавяданне. Пераклад з калмыцкай Алеся Карлюкевіча.*
- ДЗЁННІКІ**
- 108 Мікола ЛОБАН. Дзённік за 1944 год.
- ЭПІСТАЛЯРЫЙ**
- 132 Літаратура + жыццё. *Уступны артыкул, падрыхтоўка тэкстаў і каментарыі Алеся Шамякінай.*
- КРЫТЫКА І ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА**
- 147 Серафім АНДРАЮК. Яго дзённік — гэта ён.
- 159 Валянціна ЛОКУН. Зачараваныя дзяцінствам.
- АНКЕТА**
- 168 Алеся БАДАК. Нам засталася «Спадчына».
- ДАЛЯГЛЯДЫ**
- 172 Алеся КАРЛЮКЕВІЧ. Паболеі бы такіх аматараў!..
- КНІГАРНЯ**
- 175 Юлія АЛЕЙЧАНКА. Сакрэт прыцягальнасці.
- СПАДЧЫНА**
- 180 Вячаслаў МАРТЫСЮК, Юры ПАЦЮПА. Новыя творы графа Сулімы з Белай Русі.
- ХРАНАТОП**
- 189 Алеся МАЛІНОЎСКІ. Студзень.

АДЗІН КРАЯЗНАУЧАЯ
ЛІТАРАТУРЫ І БІБЛІАГРАФІ

Установа культуры
«Абласная бібліятэка
імя М. Горкага»
г. Брэст

Валянціна ЛОКУН

ЗАЧАРАВАНЫЯ ДЗЯЦІНСТВАМ

Нехта з дасведчаных творцаў сказаў, што пісаць для дзяцей трэба гэтак жа, як і для дарослых, толькі яшчэ лепш. І гэта праўда. Як праўда і тое, што цяпер літаратура для дзяцей развіваецца паскоранымі тэмпамі. Яна вельмі розная ў плане тэматычным і змястоўным, багатая жанрава-стылёва: згадайма хоць такія творы, як «Шчарбаты талер» і «Афганская шкатулка» А. Федарэнкі, прыгодніцка-фантасмагарычную трылогію Л. Рублёўскай пра вучня Мінскага езуіцкага калегіума Пранціша Вырвіча — «Авантуры Пранціша Вырвіча, шкаляра і шпега», «Авантуры студыёзуса Вырвіча», а таксама «Ведзьміну тоню» В. Гапеева, «Адзінокі васьмікласнік хоча пазнаёміцца» А. Бадака, «Каляды з хроснай» А. Масла, «Казкі астранаўта» і «Казкі з гербарыя» Р. Баравіковай, «Гульняслоў» М. Пазнякава, «Зязюлю-гулюлю» А. Зэкава... Характэрна і тое, што да дзіцячай аўдыторыі ўсё часцей звяртаюцца і пісьменнікі «дарослых» жанраў.

Алесь Карлюкевіч, які вядомы найперш як публіцыст, краязнавец і літаратуразнавец, апошнім часам досыць актыўна займаецца і казкатворчасцю. Казкі пісьменніка — унікальная з'ява ў дзіцячай літаратуры. Гэта тое ж самае краязнаўства, ці, дакладней, радзімазнаўства, але ўжо адрасаванае дзецям. На даступнай для іх мове, адаптаванае да дзіцячага інтэлектуальнага развіцця.

Пісьменнік прызнаецца, што да напісання казак яго падштурхнула краязнаўчая дзейнасць. «*Я заўсёды хацеў і юнаму чытачу расказаць пра нашу багатую гісторыю*» [1, с. 3], — піша ён ва ўступе да кнігі «Зорны шлях белых гарлачыкаў». Апавядаючы пра сваю Айчыну, яе знакамітых людзей, А. Карлюкевіч ставіць перад сабой высакародную мэту: выклікаць у юнага чытача цікавасць да родных мясцін, да гісторыі роднага краю, зацікавіць яго мінуўшчынай, фальклорам, паданнямі, легендамі і інш. Усе гэтыя «моманты», нібыта залатыя крупінкі, рассыпаны па прасторы мастацкіх тэкстаў пісьменніка.

Вуснамі свайго героя настаўніка Мікалая Аляксандравіча аўтар яшчэ раз пазначае дамінанту сваёй дзейнасці: «...мы ж толькі тады шырокі свет адкрываем, калі будзем ведаць і шанаваць родны край. І ў нас у Беларусі ёсць што паглядзець і што паказаць замежным турыстам» [2, с. 5]. І гэта вельмі актуальна для нашага часу. Як слухна заўважыў Г. Лявоненка, казкі А. Карлюкевіча — «гэта не проста казкі, а казкі XXI стагоддзя, а таму і сучасныя» [10, с. 145]. Немалаважна і тое, што яны цікавыя не толькі дзецям, а і дарослым чытачам — праз сваю энцыклапедычнасць, навуковую і факталагічную дакладнасць, гісторыка-краязнаўчую змястоўнасць.

Летась выйшлі новыя кнігі пісьменніка: «Новыя прыгоды Шубуршуна», «Крыніца паноў Ельскіх», «Прыгоды Максімікі на Бацькаўшчыне і ў розных краінах свету». Гэта ў дадатак да шматлікіх ранейшых: «Зорны шлях белых гарлачыкаў» (2011), «Як зайка Бяляк мядзведзя Таптыгіна выратаваў» (2012), «Белка пішет сочинение» (пераклад Ю. Сапажкова) (2012), «Як Шубурушун па Свіслачы падарожнічаў» (2013), «Прыгоды Шубуршуна» (2013) і інш.

Аповесць «Новыя прыгоды Шубуршуна» (мастак Марыя Каратаева) працягвае знаёміць чытачоў з новымі падарожжамі Шубуршуна. З'яўляюцца і новыя,

створанья аўтарскай фантазіяй, персанажы: Блукацік, Чарадзейная Пясчынка, мурашка Соф'я і інш.

Шубуршун маркоціцца па Веранічы, сумуе па сваёй роднай Балачанцы, але ж яму і ў космас хочацца, і ў Кітай, «дзе адразу ў адной краіне па ўсё можна наглядзецца — і на стэпы, і на пустыню, і на лясы-пералескі, а яшчэ і ў гарах пабываць, і ў акіяне паплаваць» [2, с. 20]. А яшчэ ён вельмі марыў пабываць у Індыі, «дзе имаюць розных помнікаў з самай сёвай даўніны» [2, с. 20]. Хацелася яму і ў Каракумы: «Там і пустыня, там і водны канал, там гарбузы і дыні салодкія... А яшчэ — гранаты і вінаград!.. І галоўнае — сонечна...» [2, с. 21]. Ужо ў гэтых радках-«марах» уважлівы чытач адкрые для сябе багатую і досыць разнастайную інфармацыю аб тых далёкіх ад Беларусі краінах і мясцінах.

Шубуршуну, як і раней, даспадобы ўсё невядомае і таямнічае, далёкія краіны, прырода, адрозная ад беларускай, гісторыя, непадобная да беларускай. Але мы ведаем, што гэта найперш аўтарская зацікаўленасць. Адметнасць пісьменніцкай метадалогіі ў тым, што за мастацкім займальным «антуражам», у яго кантэксте, творца імкнецца «разгарнуць» яшчэ адзін, ці не галоўны, апавядальны пласт, дзе будзе змешчана цікавая навукова-краязнаўчая пазнавальная інфармацыя, паддзена на прастай, зразумелай для дзяцей, мове, адаптаваная да дзіцячага інтэлектуальнага развіцця.

Вось як нязмушана, няспешна ў кнізе распавядаецца маленькаму чытачу пра плакун-траву, «усім травам маці», у якую падчас сваіх вандровак нечакана патрапіў Шубуршун. Дзвінец ужо толькі адзін пералік назваў гэтай незвычайнай расліны: вярба-трава, плакун-корань, скрыпун, сінія султанчыкі, дубняк, дзікія васількі, дзівочая прыгожосць... «А колькі лекаў з яе вырабляюць!» [2, с. 10] — з захапленнем адзначаць апавядальнік.

Працягваюцца вадроўкі казачнага героя па беларускім лесе, працягваецца наша знаёмства з акаляючым светам, яго флорай і фаўнай. Маленькім чытачам будзе цікава даведацца, што раней за чалавека на свет божы з'явіліся пчала, «першая пасякомае, ад якога чалавек карысць пачаў атрымліваць» [2, с. 12]. А колькі назведаюць і незвычайнага звязана з існаваннем мурашоў, якіх у свеце налічваецца каля дванаццаці тысяч відаў, а ў Украіне, Беларусі і Расіі — да трохсот відаў. А той, хто ніколі не бачыў мурашніка, дазнаецца, што дарожкі гэтага збудавання нагадваюць «горны серпанцін».

Акрамя таго, тэкст казак насычаны мноствам загадак, казкай у казцы, народнымі прыкметамі, тапанімічнымі і гідранімічнымі звесткамі і г. д. Усё гэта не толькі пашырае прыродазнаўчыя веды дзяцей, але і робіць іх больш уважлівымі да ўсяго жывога на зямлі.

Наступная аповесць-казка «Прыгоды Максімкі на Бацькаўшчыне і ў розных краінах свету» (мастак Аксана Аракчэева) — запрашае маленькіх чытачоў у капец XXI стагоддзя, у новае займальнае падарожжа па Беларусі, а таксама па Паўднёвай Амерыцы, Эфіопіі і г. д. Праўда, аўтар перакананы, што «некаторыя малыя паселішчы краіны, нават невялікія вёсачкі, настолькі цікавыя, што там можна і дзень-другі правесці» [3, с. 4]. Аповесць вызначаецца жанрава-стыльвай інтэграцыйнасцю, з адначасовым выяўленнем і захаваннем краязнаўчых канстант, адкрыццём нацыяпальных артэфактаў. Яна сюжэтна разгалінаваная, рэалістычнае апавяданне спалучаецца з казачным, фантастычным, ірэальным.

У звароце да чытачоў пісьменнік падкрэслівае, што яго цікавіць абсалютна ўсё: і «якога колеру вада ў возеры Байкал і ці можа чалавек пераплысці Ангару, якія птушкі лятаюць над Памірам і колькі кіламетраў праходзіць па пустыні Каракум вярблюд без ніводнага глытка вады» [3, с. 3]. А Карлюкевіч вельмі любіць падарожнічаць, адкрываць іншыя, дагэтуль невядомыя яму светы. Пры гэтым ён перакананы, што можна падарожнічаць і не пакідаючы свой дом, квартэр. У гэтым выпадку яму дапамагаюць кнігі, якія аўтар называе «караблямі чалавечай мудрасці». А да кніг трэба дадаць «крышачку фантазіі, што дазваляе

ўявіць шырокія, бязмежныя тэрыторыі». Таму, заклікае ён, «зусім неабавязкова садзіцца на самалёт і ляцець на другі кантынент. Я ўпэўнены, што лягчэй і цікавей існаваць у жыццёвай прасторы, калі ты валодаеш здольнасцю разглядзець увесь свет, ажыццявіць падарожжа да самых высокіх горных вышынь і самых глыбокіх акіянскіх упадзін» [3, с. 5]. Вось гэтую здольнасць «разглядзець увесь свет» А. Карлюкевіч імкнецца перадаць і чытачу. У гэтым бачыцца яго мастацкая вышшадача.

«Прыгоды Максімі...» — сапраўдная энцыклапедыя для дзяцей, ды і для дарослых таксама. Пасля кожнай главы змешчаны «Падказкі ад дзеда Усяведа». У дадатак да гэтага тут можна знайсці і малюнкi з дакладнымі чарцяжамі артэфактаў мінулага жыцця — чаўна, вясла і г. д. Змешчаны выявы паштовых марак і шмат што яшчэ. Дарэчы, адзначыць ролю мастака Аксаны Аракчэвай, якая аздабляла гэты, і не толькі гэты, казачны тэкст пісьменніка. У адным са сваіх інтэрв'ю мастачка прызнаецца, наколькі складана, але і цікава было працаваць з творамі Алеся Карлюкевіча. «Увесь мой стол быў завалены выданнямі пра жывёл, насякомых і пра розныя краіны. Час ад часу шукала інфармацыю ў інтэрнэце. Усе тры нашы з ім кніжкі атрымаліся рознымі. У кожнай — сваё жыццё» [11, с. 9].

Стрыжнем падзейнай лініі аповесці з'яўляецца дэтэктыўны сюжэт аб тым, што падчас спаборніцтваў на чаўнах па рацэ Пціч загінуў адзін з гоншыкаў — беларускі спартсмен Собаль. Працэс выратавання Собаля і ёсць асноўная дзея аповесці. Чароўная дзея, пры развіцці якой аўтар будзе ставіць і вырашаць тые або іншыя навукова-краязнаўчыя пытанні.

Мы зноў сустракаемся з дапытлівым хлопчыкам Максімам Мінскім. Аўтар падкрэслівае, што яго герой — звычайны хлопчык, які жыве ў Мінску і любіць гуляць у футбол. Адно толькі, што «крыху болей цікаўны за сваіх аднагодкаў да навакольных падзей» [3, с. 5].

Аўтар разам са сваім героем запрашае чытачоў заглянуць на краязнаўчы сайт «Дудуткі. бай», дзе змешчана цікавая інфармацыя пра славыты музей пад адкрытым небам «Дудуткі». Музей знаходзіцца ў ваколіцах Дудзічаў, некалі Ігуменскага павета, а цяпер Чэрвеньскага раёна. Падаецца гісторыя слыннага ў Беларусі роду Ельскіх. Міхаіл Ельскі быў вядомым кампазітарам, але яшчэ большую вядомасць займае яго брат Аляксандр Ельскі — гісторык, этнограф, краязнавец. Прыводзяцца звесткі з феналагічнага дзённіка А. Ельскага. Пазней, у дадатак да гісторыі роду Ельскіх, атрымаеш энцыклапедычную даведку пра буйнейшы магнацкі род Радзівілаў, які быў вядомы ў Беларусі, Літве і Украіне яшчэ з XV стагоддзя. Даведка пра Нясвіж, парк Альба, палацава-паркавы комплекс «Сноўская сядзіба», знакамітых людзей гэтых мясцін Ігната Дамейку і Міколу Каспяровіча.

Пісьменнік імкнецца зацікавіць чытача падзеямі мінуўшчыны, яе атмасферай, пацвярджаючы сваю галоўную думку-тэзу, што «калі людзі ўважліва ставяцца да мінуўшчыны, то, можа, не ўсё страчана» [3, с. 47].

У мастацкую прастору тэксту ўводзіцца вобраз кубінскага прафесара Эрнэста Радрыгеса. Гэты вобраз патрэбны аўтару, каб «разгарнуць» тэму гідранімікі. Прафесар займаецца вывучэннем рэк, напісаў энцыклапедыю «Рэкі свету». У аповесці, такім чынам, можна знайсці не толькі агульныя звесткі пра даўжыню, глыбіню рэк, хуткасць цячэння, але і розныя даўнія гісторыі, забытыя легенды, паданні. У другім раздзеле дамінуе тэма арніталогіі. Чытача чакаюць цікавыя расказы пра дзятлаў, пра Жаўну, або Чорнага дзятла, які лечыць дрэвы ад шкодных насякомых. Паводле беларускіх паданняў, Жаўна — гэта пчаляр-бортнік, ператвораны Богам у птушку за тое, што не святкаваў у нядзелю, а выдзёўбаў у сасне борці для пчол.

Цікавым атрымаўся і аўтарскі міф пра Чорнага бусла, які раней таксама быў белым, але праз людскую жорсткасць пасяліўся ў лесе і стаў чорным. Па сведчанні пісьменніка, такіх баслоў яшчэ называюць ляснымі манахамі. Дарэчы, жывуць чорныя буслы і ў Афрыцы. Там жа сустракаецца і Марабу — род птушак з сямейства бусліных.

Раздзел кнігі «Падарожжа паштовай маркі» прысвечаны філатэліі, гісторыі філатэлістычнага «руху». Аўтар раскрывае ўсю важкасць гэтай справы. Прыводзіць сведчанні, як праз дамініканскія мініяцюры разгарэліся пагранічныя спрэчкі. Філатэлічныя «наступствы» мелі і войны 1879—1883 гадоў паміж Чылі, Перу і Балівіяй. Дзякуючы аўтарскай фантазіі мы маем магчымасць перанесціся ў далёкую Эфіопію. Письменнік распавядае пра дзівосныя стасункі беларускага школьніка са спадчынным прынцам Эфіопіі Зарыхунам. А побач з гэтым вымаляўваецца ўнікальная фаўна Афрыкі, багаты жывёльны свет Эфіопіі і суседніх краін. Яшчэ чытач пазнаёміцца са знакамітымі спартсменамі Эфіопіі, сапраўдным адкрыццём будучы і помнікі Эфіопіі.

Побач з рэальнымі героямі, ва ўзаемасувязі з імі ў аповесці існуюць і міфалагічныя. У ваколіцах Дудутак Максімка сустракаецца з Лесавіком, які меў службу «*пры травах і кветках*», а адпачываў на млыне, дзе спрачаўся з Вадзяным, «*каму на коле спаць*» [3, с. 30]. Менавіта Лесавік падказвае галоўнаму герою Максімку ідэю ратавання Собаля, каб не сцянляць раку Пціч, бо «*вада ж жыць хоча!*» [3, с. 34]. Змястоўным атрымаўся і вобраз Рыбніка, які нёс службу па ахове Пцічы, «*даваў людзям парады, як жыць у ладзе і згодзе з прыродай*» [3, с. 46]. А. Карлюкевіч адухаўляе аб'екты nežывой прыроды, робіць іх рухомымі, адчувальнымі, часам нават рамантызаванымі. Вось і рака Пціч у яго на птушку падобная, «*накручастая, хуткаплынная... Здаецца, вось-вось у вырай паліціць...*» [3, с. 33].

Письменнік не стамляецца паўтараць, што «*падарожнічаць на нашай старонцы, шукаць прыгоды на Міншчыне ці на азёрнай Віцебшчыне, у Слоніме альбо на Берасцейскім Палессі — занятак не меней захапляльны, чым знаёміцца з Амерыкай, Індыяй, іншымі краінамі свету*» [3, с. 50].

Алесь Карлюкевіч у беларускай літаратуры абазначае свой адметны жанр дзіцячага краязнаўства. Яго казкі прасякнуты любоўю да Айчыны і ў такой жа ступені — любоўю да дзяцей. Акрамя таго, што яны інфармацыйна-пазнавальныя, даюць пэўныя веды па гісторыі, географіі, фальклору, яны выходзяць у дзяцей пачуццё сапраўднага патрыятызму. Яны вучаць маленькіх грамадзян нашай краіны шанаваць сваю Бацькаўшчыну, яе гісторыю, далёкую і блізкую, шанаваць і захоўваць навакольны свет, вучаць дабрыні і павазе да бацькоў, сям'і, выходзяць пачуццё адказнасці за гэты свет і за ўсё жывое на зямлі.

Казкі Кацярыны Хадасевіч-Лісавой — гэта ўжо іншы ўзровень ўспрымання свету — пачуццёва-эмацыянальны. Яе кніжка «Падарожжа ў Чароўны лес» стаіць бліжэй да вопыту класічнай чароўнай казкі, да вопыту казак В. Віткі, В. Вольскага. Да вопыту тых творцаў, якія арыентуюцца на фальклор — Г. Чарказян, М. Чарняўскі, Т. Сівец, У. Мазго, Х. Лялько і інш.

Творы К. Хадасевіч-Лісавой прысвечаны дзецям малодшага школьнага ўзросту. Кніга прасякнута шчырай любоўю да дзяцей. Казачныя сюжэты письменніцы ўгрунтаваны асабліва зычлівым стаўленнем да ўсяго жывога, што ёсць на зямлі, замілаванасцю роднай прыродай. Мастацкі свет письменніцы — свет гарманічны, напоўнены святлом і бясконцымі гукамі жыцця, свет цэлліні і яднання прыроды і чалавека. Менавіта на ідэю яднання і гармоніі працуюць і ілюстрацыі мастака Вітала Дударэнкі — такія ж светлыя і жыццесцвярджальныя, як і тэкст письменніцы.

У сваіх казачных дыскурсах аўтарка звычайна карыстаецца пераўвасабленямі, ізагэрызмам, асобнымі фрагментамі тэксту вызначаюцца сказавым рытмам: «*За Высокай гарой, за Глыбокім возерам, за Багністым балотам ёсць Чароўны лес. А завецца ён так, таму што жыўць у ім незвычайныя зьяры, птушкі ды*

казоркі, які ўмеюць размаўляць, зусім як мы з вамі» [4, с. 5]. Письменніца валодае ўменнем бачыць незвычайнае ў звычайным, штодзённым.

Аповесць складасца з дзевяці сюжэтных аўтаномных частак, ці вандровак, паяднаных героем-апавадальнікам, які кожны раз ветліва запрашае сваіх чытачоў у падарожжа па Чароўным лесе: «*А цяпер, дзеткі, Купа (начная птушка. — В. Л.) запрашае нас у падарожжа па Чароўным лесе. Заплюшчыце вочы і ўявіце, як мы сядзем на шырокую спіну казачнага пугача. Мацней трымайцеся за яго мяккае пер'е. Ну, Купа, паляцелі! <...> А вось і Чароўны лес... Дзякуй, сябра! Адпусцім Купу адпачыць ды падсілкавацца, а самі пойдзем па лясной сцяжынцы. Як хора-ша ў лесе! Такое светлае наветра, хваёвы водар, духмянасць лясных кветак...*» [4, с. 7—8]. Атмасферай такой зычлівасці прасякнута ўся аповесць.

Письменніца не займаецца адкрытым маралізатарствам, яна не павучае дзяцей як быць ветлівымі, паслухмянымі. У нязмушанай форме **раскрывае** годнасць учынкаў сваіх герояў, падкрэслівае прывабнасць маральных паводзін людзей -- на прыкладзе насельнікаў лесу. Амаль кожнае падарожжа заканчваецца сцэнай «дэманстрацыі» дабыні, ветлівасці, узаемавыручкі, высакародства і г. д.

К. Хадасевіч-Лісавая валодае абвостраным адчуваннем прыроднага свету, нават вобраз Радзімы падаецца ёю праз адчуванне прыгажосці: «*Які чароўны пейзаж адкрыўся перад намі: з вышыні птушынага палёту наш беларускі край выглядае проста дзівосным. Ва ўсім свеце няма такога характа! Раскошным дываном сцэлецца зеляніна лясоў, а па ім стужкамі-сцезжкамі бягуць блакітныя рэчкі, поўныя крышталёва-чыстай вады*» [4, с. 39—40].

У наступнай казачнай аповесці «Касмічная адысея хлопчыка Стасіка» (2012, мастак Вігаль Дударэнка) письменніца адыходзіць ад канонаў класічнай чароўнай казкі. Па сваёй пачуццёвай «насычанасці», ступені эмацыянальнага ўздзеяння, экспрэсіўнасці гэты твор значна адрозніваецца ад папярэдняга. Шматколернасць малюнкаў прыроды, іх «вясёлкавасць» зменіцца колеравай аднамср-насцю касмічнай прасторы.

Галоўны герой хлопчык Стасік, як і Максімка ў А. Карлюкевіча, звычайны хлопчык. Ён нічым не адрозніваецца ад сваіх аднагодкаў, вучыцца ў звычайнай беларускай школе. Але разам з гэтым звычайным, ёсць і незвычайнае, кожную ноч герой перамяшчаецца ў дзівосную Краіну Сноў, пераносіцца ў бясконцую касмічную прастору, дзе яго чакае казачны хлопчык Зорнічак, гаспадар мікракосмасу. Такім чынам, рэальны мастацкі свет чаргуецца з фантастычным, загадкавым, таямнічым мастацкім светам. Гэты апошні развіваецца па законах прыгодніцкага жанру.

Разам са Стасікам і Зорнічкам маленькія чытачы могуць зрабіць незвычай-ны падарожжы ў Краіну Сноў, пазнаёміцца з цудоўнай Фэяй — гаспадарыняй Зорнага Палаца і маці Зорнічка, сустрэцца з Зоркалікам, зрабіць унікальную вандроўку па прасторы вялікага космасу. Пасля будуць іншыя падарожжы: у Зніч-Гарадок, Аблокавую краіну і г. д. Чытачы даведаюцца, што знічкі — гэта асаблі-выя зоркі. Яны не ўтвараюць сузор'яў, бо «*заўсёды на вялікай хуткасці лятаюць па прасторы мікра-мікракосмасу, пакідаюць за сабой ледзь прыкметны бліскучы след*» [5, с. 20]. Не менш цікава будзе даведацца і пра Хвастатую госцю -- Каме-ту, падобную на зорку з хвостом, ядро якой складасца з сумесі лёду і касмічнага пылу. А таксама пабудаваць дзівосны замак з аблокавага праўдзіва ў Аблокавай краіне, сустрэцца з зоркамі-красунямі, адкрыць таямніцу прыгатавання эліксіру казачных слоў і пават заглянуць ва ўладанні зладзейкі Чорнай Дзіркі і выратаваць украдзены ёю Месяц.

Багацейшай на фарбы і адчуванні падаецца наступная кніга К. Хадасевіч-Лісавой «Казкі Сіняй падушкі» (2013) (мастак Рыта Цімохава), адрасаваная дзядям малодшага і сярэдняга ўзросту. Праўда, жанрава, структурна, і галоўным героем, яна працягвае «Касмічную адысею хлопчыка Стасіка».

У прадмове да кнігі паведамляецца, што «хлопчык Стасік выбраў сабе новую падушку, яму вельмі спадабалася сіняя. Гэта Фея Краіны Сноў, ператварыўшыся ў прадаўшчыцу, прапанавала Стасіку незвычайную Сінюю падушку, поўную дзівосных прыгод. Кожны вечар, як толькі герой будзе класісія спаць, падушка будзе дарыць яму новую казку» [6, с. 3]. І вось, з надыходам вечара, як толькі Стасік засынае, ён сустракаецца са сваім сябрам Пухлікам — галоўным экскурсаводам па казках Сіняй падушкі, і ўжо разам з ім яны падарожнічаюць у розныя і незвычайныя месцы, дзе з імі адбываюцца самыя неверагодныя прыгоды. Пазнаёмяцца героі з Вяселкавай краінай, пабываюць у Садзе Мары, завітаюць у Віртуальны горад, паслухаюць Браслаўскую казку аб узнікненні назвы возера Дрывяты, сустрэнуцца з Вадзяніком — гаспадаром водных рэсурсаў, яго жонкай Кікімарай і дачкой Беларусалачкай. Зробяць нават падарожжа ў Сярэдняявечча — у замак князеўны Анастасіі.

Тэкст казкі выйграе ад таго, што аўтарка выкарыстоўвае вершы, разнастайныя загадкі, паданні, нават зварот да ветру:

«Гэй, вятрыска!
Ты тут блізка!
Падхапі наш шар ямчэй
І нясі наверх хутчэй!» [6, с. 18].

Да ўсяго мастацкі свет пісьменніцы ўзбагаціўся яшчэ і за кошт выкарыстання ведаў розных прыродазнаўчых дысцыплін, найперш астраноміі, геаграфіі, батанікі, фларыстыкі, тапанімікі, гідранімікі і вуснай народнай творчасці, фальклору.

У пасляслоўі аўтарка паабяцае, што яе герой часова развітваецца з чытачамі. З Камячком Пухлікам «яны абавязкова сустрэнуцца. У іх будуць новыя падарожжы, новыя прыгоды і новыя дзівосныя гісторыі» [6, с. 195].

«Код геніяльнасці» (2014) складаецца з некалькіх аповесцей, шэрагу легенд і паданняў. Выдадзеная ў «Бібліятэцы дзіцячай літаратуры», кніга адрасуецца ўжо школьнікам старэйшага ўзросту, а гэта абазначае, што тут аўтару трэба вельмі пастарацца, каб, калі не здзівіць, то хоць бы зацікавіць падлетка незвычайным героем ці фантастычным сюжэтам.

Адкрывае кнігу аповесць «Я і Славік Сымановіч». Галоўная гераіня вучыцца ў 8-м класе. Яна закахалася і аб сваіх пачуццях напісала ў нататніку. Але нататнік неўзабаве знік, яго забралі прышэльцы з космаса. Тут рэалістычная лінія аповесці абрываецца і пачынаецца фантастыка з адпаведнай гэтаму жанру атрыбутыкай. Зноў будуць падарожжы ў іншыя галактыкі, калідор часу, Чорная і Белая Дзіркі, і г. д. Цікава? Магчыма. Але гэта ўжо ўсё было ў ранейшых тэкстах, толькі крыху ў іншых ракурсах. Да ўсяго пісьменніца абрала складаную форму адлюстравання — я-форму, якая ў тэксце не заўсёды вытрымліваецца. Вось як, напрыклад, гераіня, вучаніца восьмага класа, прадстаўляе чытачам свайго аднакласніка: «...Алекс Хацкель — Аляксей па-сапраўднаму, але яму падабаецца замежны варыянт уласнага імені. Знешнасць у хлопца кідкая, адразу звяртае ўвагу. Ці не ўсе дзяўчаты з нашага і не толькі з нашага класа закахаліся ў гэтага высокага каравокага брунета з даўгаватымі, крыху кучаравымі валасамі. Сапраўдны мача з паўднёвай краіны» [7, с. 4].

Тэме кахання прысвечана аповесць «Код геніяльнасці». Агульным фонам, на якім разгортваюцца галоўныя падзеі твора, дакладней, нават не падзеі, бо іх няма, а проста дзеі, з'яўляецца псіхалагічны «кантэкст». Тут і рамантычная перапіска герояў пад псеўданімамі па e-mail (згадваюцца тэксты В. Гапеева), тут і прыгожае віртуальнае каханне. Гэты рэалістычны пласт «аздабляецца» містыкай. Маральнае вынікам усіх гэтых «перыпетый» з'яўляецца ідэя фатальнасці, праграмаванага жыцця кожнага чалавека. Ці кодам жыцця, які гераіня вызначае як «код геніяльнасці».

Найбольшай удачай у кнізе пазначаны аўтарскія легенды і паданні. Адлюстраваныя ў стылі фэнтэзі, яны скіраваны ў мінуўшчыну. Гэта свайго роду мастацкія алузіі народных паданняў і легенд. Шмат імён-наватвораў, адмысловых у сваім гукавым афармленні: Шадэй, Багнэя («Багна каханя»), Фірэя, Лантэй, Дэвін («З глыбокай даўніны»). Відавочна памкненне пісьменніцы перадаць дух сівой даўніны, калі ірацыянальнае было неад'емнай часткай рацыянальнага, калі дабро непазбежна перамагала зло.

* * *

Алега Ждана цяжка назваць казачнікамі у прамым сэнсе гэтага слова. Ён працуе ў жанры юнацкай аповесці. Побач з такімі творцамі, як В. Гардзей, А. Бадак, В. Гапееў і іншыя, А. Ждан найперш пісьменнік рэалістычнага пісьма, рэаліст-псіхолаг — нават тады, калі піша фантастычныя тэксты. Ён выдатны знаўца дзіцячай псіхалогіі і, што важна — псіхалогіі школьніка. Ён разумее мову дзяцей і гэтак жа свабодна можа сам ёю карыстацца. Увогуле пра мову пісьменніка, а піша ён па-руску, трэба гаварыць асобна, настолькі яна ў яго лёгкая, жывая, дынамічная, а яшчэ вытанчаная, і галоўнае — гумарная. Адным словам, гэта — чыста жданаўская мова.

«Праздник продолжается или Щенок, велосипед и шишка на лбу» (2013) (мастак Святлана Рыжыкава) — кніга пра першакласніка. Аўтара цікавіць працэс станаўлення асобы школьніка. Працэс няпросты, складаны, супярэчлівы, але ў адлюстраванні пісьменніка — цікавы і нават займальны.

Герой А. Ждана Андрэй Бабушкін таксама звычайны хлопчык. Праўда, ён лічыць сябе няўдачнікам па жыцці па той прычыне, што мае адзін недахоп: ён «отвлекается» [8, с. 3]. Усе няўдачы героя пачаліся з першага класа, дакладней, з другога дня ў першым класе, калі ён спазніўся на ўрок і пераблытаў класы.

Пісьменнік з задавальненнем жывапісе дзіцячае жыццё — і ў радасці, калі свята здаецца зусім кароткім, і ў няўдачах, якія падаюцца бясконцымі. Усё гэта — жыццёвыя «ўніверсітэты» героя, які імкнецца зразумець акаляючы яго свет, імкнецца сцвердзіцца ў калектыве, увогуле ў соцыуме. Разам з тым аўтар уздымае і такое важнае для гэтага ўзросту пытанне, як дружба. Андрэйка напружана шукае адказ. І знаходзіць. Дружба — гэта калі ты дарыш шмат разоў сябру свае цацкі, а ён табе свае, і ты ўжо «не различаешь, где твое, а где — своего друга» [8, с. 17].

Аўтару важна адлюстраванне сталецтва героя ў працэсе, у дынаміцы развіцця. Такім чынам, пасля свайго першага навучальнага года перад чытачом паўстае ўжо іншы герой. Ён зусім не падобны на хлопчыка, які па дарозе ў школу загуляўся з дваровым сабакам. Ён — «аналітык»: «В общем, замечательный год получился в моей жизни, — прыходзіць да высновы герой. — Я много узнал, а главное, понял. Конечно, неудачи были. Но иногда я думаю, что неудачи важнее удач. Конечно, удача — это веселье для души и сердца, праздник вроде дня рождения, но... Неудача — это как старт у бегунов на длинные дистанции. А удача — финиш. На финише все поют, поздравляют. А вот старт — это надежда. Удача вдохновляет, но неудача — учит <...> Еще я понял, что жизнь — это путешествие во времени. Прошлое — это как волна за кормой корабля, настоящее — капитанский мостик на корабле, а будущее... Будущее — это дни, в которых я еще не бывал. И там будет не хуже, чем вчера и сегодня» [8, с. 87]. Здаецца, у гэтым працяглым маналогі аўтар крыху перастараўся. Вельмі ўжо мудрагелістыя думкі-высновы выдае хлопчык.

Кніжка А. Ждана «Приключения тритэшек в Беларуси» (2014) (мастак Святлана Кавалеўская) сюжэтна звязана з першай. Яна складаецца з дзвюх аповесцей: «Самая мировая идея» і «Приключения тритэшек в Беларуси», апошняя і

дала назву кнізе. Мы зноў сустракаемся з Андрэем Бабушкіным і яго сябрукамі: Юркам, Мішкам, Лёхам і дзяўчынкай Лэнай. Толькі цяпер яны вучні 5-га класа. Гэта ўжо іншая ўзроставая катэгорыя. Катэгорыя рамантыкаў.

Аўтар працягвае настойліва падкрэсліваць «звычайнасць» свайго героя: *«Никого не хочется разочаровывать, но, если честно, больше всего я люблю переменки. Промчатся по коридорам, съехать по перилам лестницы, выбежать во двор, схватиться крест накрест с Юрой или Мишкой — что может быть интереснее? А как было бы здорово, если бы переменки были, как уроки, по сорок пять минут, а уроки — по десять!»* [9, с. 8—9].

Гульні для маленькіх скончыліся, хлапчукам захацелася ўжо печага больш значнага, незвычайнага, захацелася здзейсніць подзвіг. *«Подвиг — это неплохо, — рэфлексуе герой, — но... для подвига надо прежде всего преодолеть себя, то есть победить какой-нибудь недостаток, например, рассеянность, или забывчивость, или лень!.. А кому охота сражаться с самим собой?»* [9, с. 9] А можа, подзвіг і ёсць пераадоленне самога сябе ці сваіх недахопаў? Невыпадкова, што школьнікі, занятыя пошукам «*мировой идеи*», знайшлі незвычайную для сябе, ды і для чытача таксама, маральную «задачу». Яны вырашылі наведць інтэрпат для дзяцей-інвалідаў. Нечаканая атрымалася трансфармацыя «*мировой идеи*», але ўчынак дзяцей успрымаецца як дзея па-народнаму мудрая і наўздзіў актуальная для сённяшняга дня. У грамадстве пазіраецца яўны дэфіцыт дабрны і спагадлівасці, душэўнага суперажывання.

У апавесці «*Приключения тритэшек в Беларуси*» А. Ждан актуалізуе праблему сучаснага экалагічнага стану зямлі, але робіць гэта без настойлівага дыдактызму, вырашае праз гульні, з дапамогай элементаў фантастыкі, гіпербалізацыі, — каб дзеці найглыбей усвядомілі ўсе наступствы навукова-тэхнічнага прагрэсу.

У адным з мінскіх паркаў прызямлілася група дзяцей ішпапланецян. Яны прыляцелі з планеты ТТТ — 111 (тры Т адстой і назва «тритэшкі») да нас у Беларусь на аздараўленне, бо ў іх няма жыцця прыроднага, біялагічнага, іх высокатэхналагічная планета забруджана хіміяй і радыяцыяй. *«У нас исчезли леса, нет полей и не растет трава. Большая часть территории покрыта асфальтом и бетоном... огурцы-помидоры не растут на земле, их делают на фабриках и заводах. Главное — иметь формулу огурца, а сделать его не так уж сложно»* [9, с. 42], — тлумачаць ішпапланецяне сваё з'яўленне на зямлі. Тритэшкі для канспірацыі набылі воблік мясцовых дзяцей, тых жа знаёмых чытачу герояў: Андрэя, Юры, Мішкі, Лёхі, Лены. Знешне яны цяпер нічым не адрозніваюцца ад зямлян, толькі псіхалагічна і маральна іншыя. А яшчэ яны маюць неабмежаваныя фізічныя і інтэлектуальныя магчымасці. На гэтым кантрасце і выбудоўваецца фабула прыгодніцкай часткі апавесці.

«*Приключения тритэшек в Беларуси*» — твор-перасцярога не толькі дзецям, а і ўсім нам, дарослым, каб бераглі гэты непаўторны свет, яго ўнікальную прыроду, багацці зямлі. На пачатку апавесці галоўны герой адчуваў нейкі незразумелы страх, які ўсё больш і больш паланіў яго душу. Герой нават зрабіў выснову, *«что страх — двигатель человечества»* [9, с. 28]. Сучасны чалавек страціў такі страх. Ён уявіў сябе ўладаром прыроды і... знішчыў яе. Такім чынам, прыгодніцкі дыкурс А. Ждана набывае яшчэ і пэўныя якасці прытчы.

* * *

Цяпер пра вынікі нашага «прыватнага» даследавання. Адназначна, што літаратура для дзяцей павінна быць высока духоўнай і высока маральнай, а разам з гэтым і высока мастацкай. Гэта тры канстанты, на якіх трымаецца, павінна трымацца, дзіцячая літаратура. Як тры кіты, на якіх некалі трымалася Зямля. Толькі тыя творы будуць мець будучыню, якія самі скіраваны ў будучыню, заклапочаны

будучыняй — праз аўтарскія памкненні, памкненні герояў і тыя маральныя ідэалы, якія выпраменьваюць сабою. Гэтыя памкненні і ідэалы можна знайсці ў казачных тэкстах А. Карлюкевіча, К. Хадасевіч-Лісавой і А. Ждана.

Спіс літаратуры:

1. Карлюкевіч, А. М. Зорны шлях белых гарлачыкаў: казкі: для мал. шк. узросту / Аляксей Карлюкевіч; іл. Яна Жвірблі. — Мінск: Маст. літ., 2010. — 87 с.: іл. — (Казкі XXI стагоддзя).
2. Карлюкевіч, А. М. Новыя прыгоды Шубуршуна: казка для дзяцей мал. і сярэд. шк. узросту / Аляксей Карлюкевіч; маст. Марыя Каратаева. — Мінск: Выдавецкі дом «Звязда», 2014. — 40 с.: іл.
3. Карлюкевіч, А. М. Прыгоды Максімкі на Бацькаўшчыне і ў розных краінах свету: апавесць-казка: для мал. шк. ўзросту / А. М. Карлюкевіч; мастак А. Б. Аракчэева. — Мінск: Беларус. Энцыкл. Імя П. Броўкі, 2014. — 128 с.: іл.
4. Хадасевіч-Лісавая, К. С. Падарожжа ў Чароўны лес: казачная апавесць: для дашк. і мал. шк. узросту / Кацярына Хадасевіч-Лісавая; маст. Віталь Дударэнка. — Мінск: Маст. літ., 2008. — 63 с.: іл. — (серыя: Казкі XXI стагоддзя, заснаваная ў 2008).
5. Хадасевіч-Лісавая, К. С. Касмічная адысея хлопчыка Стасіка: казачная апавесць: для дзяцей сярэд. шк. узросту / Кацярына Хадасевіч-Лісавая; маст. В. В. Дударэнка. — Мінск: Літаратура і мастацтва, 2012. — 128 с.: іл.
6. Хадасевіч-Лісавая, К. С. Казкі Сіняй падушкі: для дзяцей мал. і сярэд. шк. узросту / Кацярына Хадасевіч-Лісавая; маст. Рыта Цімохава. — Мінск: Выдавецкі дом «Звязда», 2013. — 200 с.: іл.
7. Хадасевіч-Лісавая, К. С. Код геніяльнасці / Кацярына Хадасевіч-Лісавая. — Мінск, 2014. — 192 с. — (Бібліятэка дзіцячай літаратуры).
8. Ждан, О. Праздник продолжается, или Щенок, велосипед и шишка на лбу: повесть для детей ср. шк. возраста / Олег Ждан; худож. Светлана Рыжикова. — Мінск: Издательский дом «Звязда», 2013. — 112 с.: ил.
9. Ждан, О. Приключения тритэшек в Беларуси: для детей сред. шк. возраста / Олег Ждан; худож. Светлана Ковалевская. — Мінск: Издательский дом «Звязда», 2014. — 80 с.: ил.
10. Лявоненка, Г. Спасціжэнне Радзімы / Генадзь Лявоненка // Польша, — 2014. — №1.
11. Аракчэева, А. У складанага ёсць сінонім — вясёлае. / Аксана Аракчэева // ЛіМ. — 26 верасня.

